

L'EIXAM

LA REVISTA DE L'ASSOCIACIÓ AMICS DE NONASP
ANY 7 • NÚMERO 10 • AGOST DE 2003

URL: <http://www.matarranya.com/nonasp> - email: nonasp@retemail.es

URL: <http://www.nonasp.com> - email: nonasp@nonasp.com



LES COMARQUES D'ARAGÓ

Còdic	Nom	Municipis	Superfície Km2.	Padró 2002
01	Jacetania	20	1.857,90	17.207
02	Alto Gállego	8	1.359,80	12.320
03	Sobrarbe	19	2.202,70	6.854
04	Ribagorza	34	2.459,80	12.129
05	Cinco Villas	31	3.062,50	32.669
06	Hoya de Huesca/Plana de Uesca	40	2.525,60	60.525
07	Somontano de Barbastro	29	1.166,60	22.740
08	Cinca Medio	9	576,70	22.441
09	La Litera/La Llitera	14	733,90	18.666
10	Monegros	31	2.764,40	21.240
11	Bajo Cinca/Baix Cinca	11	1.419,60	22.688
12	Tarazona y el Moncayo	16	452,4	14.287
13	Campo de Borja	18	690,50	14.326
14	Aranda	13	561,00	8.018
15	Ribera Alta del Ebro	17	416,00	22.564
16	Valdejalón	17	933,30	23.721
17	Zaragoza	20	2.288,80	662.941
18	Ribera Baja del Ebro	10	989,90	9.418
19	Bajo Aragón-Caspe/Baix Aragó-Casp 6		997,30	12.604
20	Comunidad de Calatayud	67	2.518,10	40.185
21	Campo de Cariñena	14	772,00	10.501
22	Campo de Belchite	15	1.043,80	5.505
23	Bajo Martín	9	795,20	7.383
24	Campo de Daroca	35	1.117,90	6.623
25	Jiloca	40	1.932,10	13.829
26	Cuencas Mineras	30	1.407,60	9.604
27	Andorra	9	675,10	11.165
28	Bajo Aragón	20	1.304,20	26.853
29	Teruel	46	2.791,60	43.273
30	Maestrazgo	15	1.204,30	3.700
31	Sierra de Albarracín	25	1.414,00	4.961
32	Gúdar-Javalambre	24	2.351,60	7.892
33	Matarranya/Matarranya	18	933,00	8.682
	Total Aragón	730	47.719,20	1.217.514



SUMARI

EDITORIAL

1. - Portada. El Matarranya. La nostra comarca.
2. - Les Comarques d'Aragó.
3. - Sumari. Editorial.
4. a 23. - El procés comarcal.
- 24 a 25. - La Comarca del Bajo Aragón- Caspe/ Baix Aragón- Casp.
- 26 a 29. - Les activitats de l'Associació.
- 30 a 35. - Sobre la Comarca.
36. - Mapa d'Abraham Cresques 1375.

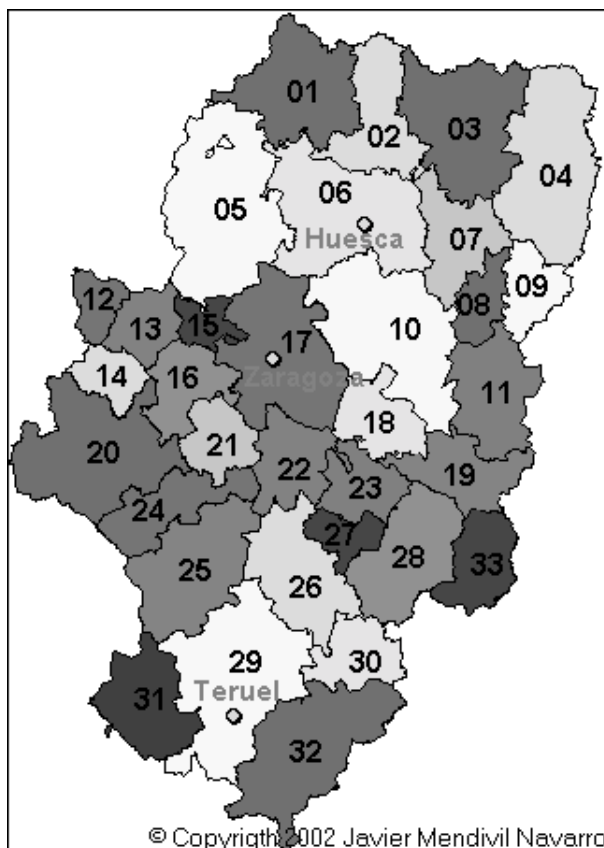
Edita: Associació Amics de Nonasp
Impremta: Gràfiques del Matarranya, S.L.
Dipòsit legal: TE-51/2000

Quan est número 10 de l'*Eixam* arribo a les teues mans, lo procés de constitució de les comarques ja haurà acabat, amb el resultat que quatre pobles (Maella, Favara, Nonasp i Faió) pertanyents a la comarca del Matarranya o del Baix Matarranya per la seua història, llengua i costums quedaran integrats a la comarca del Bajo Aragón-Caspe / Baix Aragón- Casp. Tot això per la indiferència dels seus habitants i la falta de voluntat política dels representants municipals. Esta comarca té un futur incert, si tenim en compte les al·legacions que van consensuar els ajuntaments de Nonasp, Maella i Faió, quan, sense temps per evitar (van dir) que el nom de Casp fos el nom de la comarca, van convocar les diferents associacions culturals i econòmiques perquè donessen suport a un altre nom, també aliè a la nostra identitat com el de Bajo Aragón Zaragoza. Encara que se'n va voler trobar algun antecedent històric, aquesta denominació no casa amb la nostra identitat matarranyenca que, des de l'Associació Amics de Nonasp, sempre hem reivindicat.

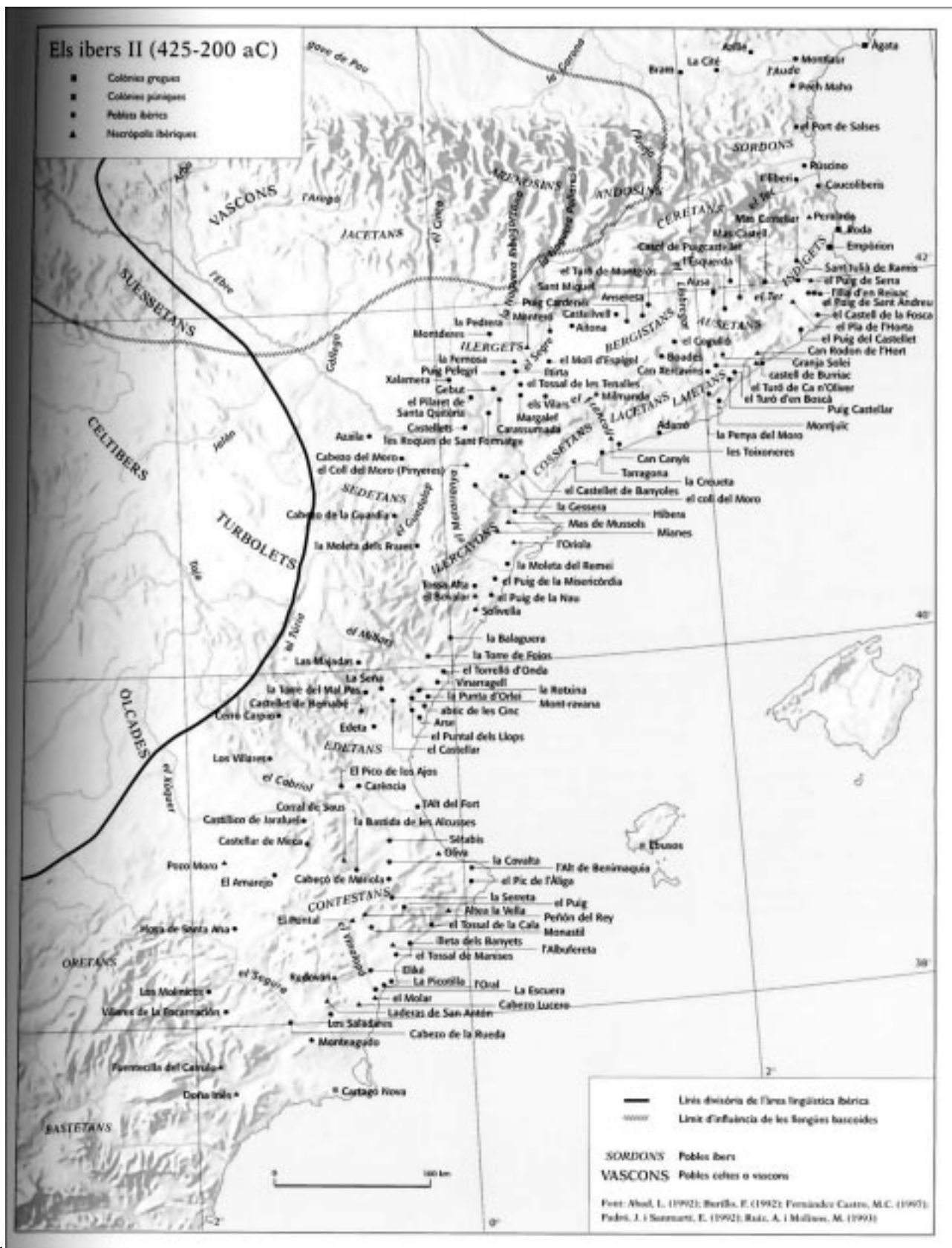
Així, consumada la nostra pertinença a esta minvada comarca, després de la fugida d'Escatró a la de Ribera Baja del Ebro i Mequinensa al Baix Cinca, i sense gaire convicció, esperem que una volta començo a funcionar l'entitat, es poso a treballar en la recuperació de l'abandonat patrimoni cultural: lo castellet de Faió, la teuleria, les creus de terme, los poblats íbers, etc.

També el turisme haurie de ser prioritari a la nostra comarca. I per fomentar-lo, s'haurien de fer guies i tríptics bilingües que donessen a conèixer la comarca. Tot això sense oblidar la cooperació amb les associacions com la nostra, que només amb la bona voluntat dels socis i la indiferència del nostre Ajuntament, anem recuperant i donant a conèixer al Museu tota la riquesa del nostre patrimoni etnològic i cultural, del qual la llengua materna forme part i n'és una de les nostres prioritats. D'altra banda, amb aquesta llengua volem comunicar-nos en les nostres relacions amb les institucions comarcals i l'Ajuntament.

Per acabar, volem dir que, encara que desitgem lo millor per als encarregats d'administrar la comarca, creiem que s'ha perdut una de pròpia amb les quatre poblacions del Baix Matarranya o, qui sap si algun dia!, veure'n una de gran integrada per tot el Matarranya i amb la vertebració de totes les poblacions des del naixement del riu als Ports fins a Faió.



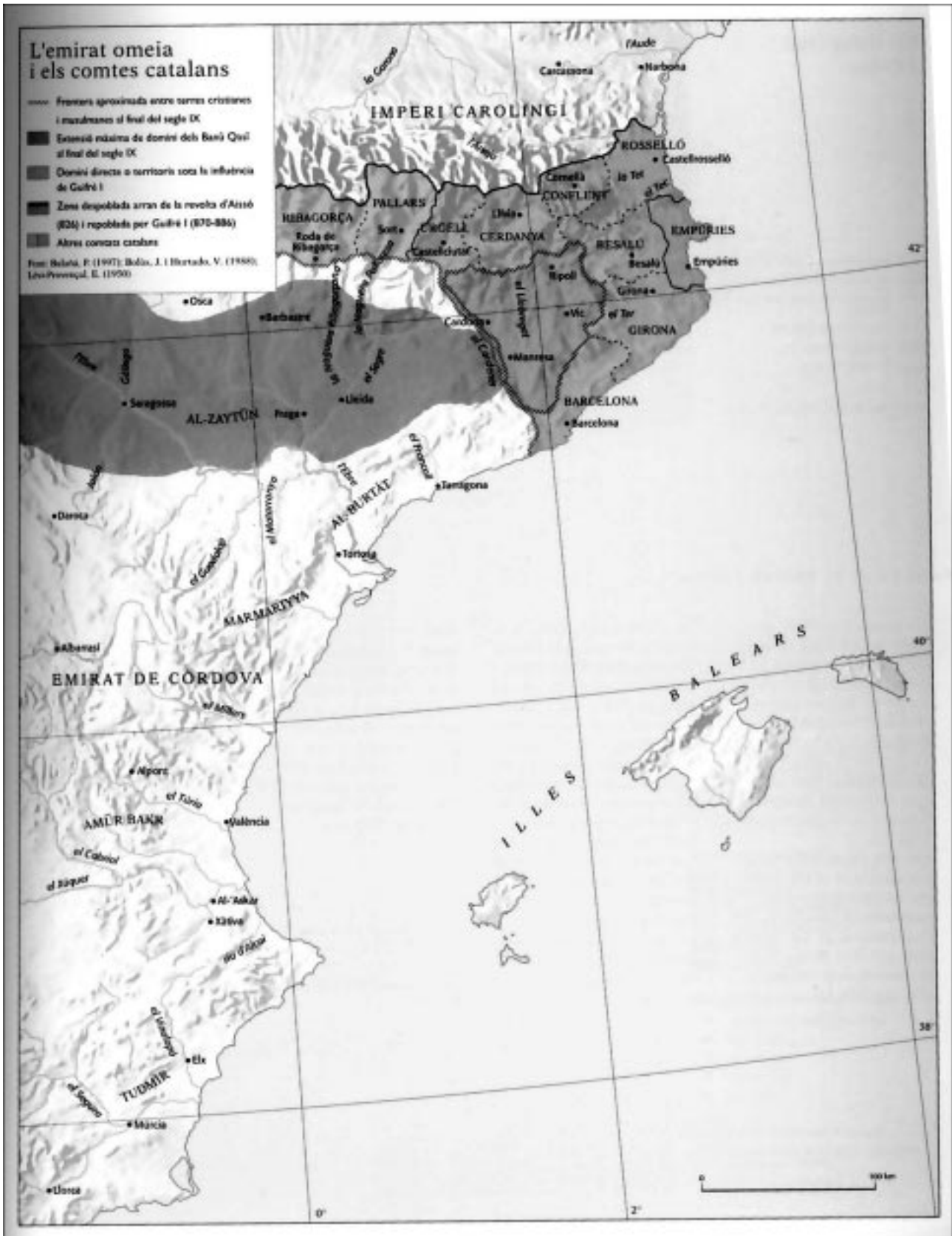
EL PROCÈS COMARCAL





LES PROVÍNCIES ROMANES





L'EMIRAT OMEIA. FINALS DEL SEGLE IX



COMTATS I TAIFES. SEGLE XI





ARAGÓ EN TEMPS DE RAMON BERENGUER IV

CRONOLOGÍA HISTÒRICA

La primera documentació escrita que hi ha sobre la nostra població es refereix a la donació que, l'any 1133, fa de la vila i el seu castell el rei Alfons I el Bataller a tres dels seus cavallers pel seu valerós comportament durant la conquesta de Mequinensa. Mort el Bataller, poc després, els àrabs tornen a conquerir les nostres poblacions. Serà Ramon Berenguer IV qui, sortint de Tortosa, l'any 1148, reconquerirà Gandesa, Batea i Nonasp, entre d'altres poblacions. Alfons II, l'any 1167, consolidarà aquests territoris davant els intents freqüents dels àrabs de reconquerir-los, i serà l'any 1180 el moment escollit per aquest rei per repoblar la zona del Matarranya i concedir les cartes de poblament als seus habitants

A l'Aragó, la influència de la noblesa de sang o superior (nobles) i de la de servei o inferior (cavallers, etc.) va ser constant durant l'època de la reconquesta, en què es van constituir molts dels llinatges aragonesos. Títols, heretats i jurisdiccions van ser la recompensa que el monarca va concedir per la seva ajuda a la noblesa i als ordes militars. El gaudi de les viles i castells, a més a més dels seus termes, va ser cedit a la noblesa per tal que s'implicara en la seva defensa i repoblació, i així va nàixer la delimitació militar, administrativa i judicial. Així els senyors, de gran influència política i militar, percebién rendes i administraven justícia, alhora que era la seva obligació principal acudir a les campanyes del rei. Aquest sistema va regir fins a principis del segle XIII en tot el regne

LAS CARTAS DE POBLACION

Dentro de las que denominamos cartas de población o cartas pueblas podemos incluir las donaciones efectuadas por el rey a nobles, obispos, monasterios, órdenes militares y concejos, con finalidad repobladora (son las cartas ad populandum); no faltando casos en los que las fortalezas y tierras permanecieron aún en poder de los sarracenos o abiertos sus límites a las filas de los enemigos

Tras la expedición de la carta de donación «ad populandum» el recipiendario asumía la atracción y asentamiento de colonos, asignaba solares para la construcción de viviendas y parcelas de tierras de labor, marcaba las directrices económicas y el estatuto jurídico que regiría en la nueva puebla, fijado por escrito en una carta otorgada con carácter de exclusividad al grupo colonizador. Elemento común de todos estos documentos era, por lo tanto, la fijación de los términos, es



Cartes de població



decir la determinación geográfica y topográfica de la entidad local a la que se otorgaba la carta.

En un considerable número de cartas de población se contempla el reparto de tierras de cultivo a un grupo comunitario por parte del propietario o señor de la localidad. Se trata de la expedición de lo que vienen denominando los historiadores "contratos agrarios colectivos", caracterizados por establecer unos estrechos lazos de dependencia del cultivador respecto al dueño de la tierra. Algunas de este tipo de cartas del medio rural presentan una mayor liberalidad, consignando exenciones precisas de los usos y derechos señoriales habituales (mañería, hueste, cabalgada, etc.).

Som a l'any 1209 i la vila i castell són propietat d'Artal d'Artusella, que en va fer donació l'any 1255 a la seva germana Elvira de Cervelló. Mort el seu marit, demana perdó als veïns de Favara, Nonasp i Fraga per les injúries i danys rebuts del difunt. L'any 1248, Elvira de Cervelló fa donació del castell i la vila de Nonasp al mestre del Temple a Miravet. Poc temps després, el 8 de juny, serà el seu nebot el qui renunciarà, a favor de l'orde, de tots els drets sobre la vila i el castell.

Aquesta pertinença de Nonasp a l'orde del Temple es va acabar amb l'execució del mestre del Temple d'Aragó i Catalunya. Llavors els béns de la Comanda del Temple a Miravet, de què formava part Nonasp, passen al domini de l'orde de Sant Joan; així Nonasp passa a dependre de la Castellania d'Amposta, fins que el seu gran mestre Juan Fernández de Heredia fa donació de vila i castell, l'any 1376, al convent de Sant Joan de Casp.

ELS ORDES MILITARS

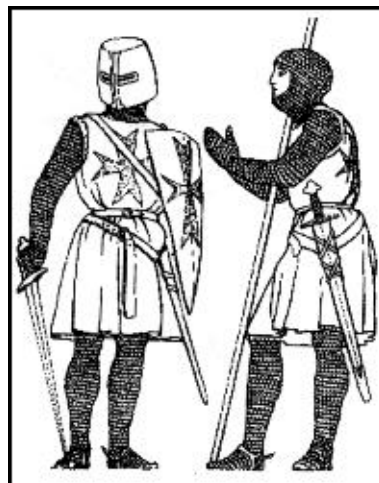
Als inicis de la conquesta de Terra Santa, els ordes militars es van posar al servei dels pelegrins, als quals procuraven allotjament i seguretat. Corria l'any 1118 i un cavaller de la Xampanya, Hugues de Payens, va organitzar un cos militar per protegir les rutes i els acantonaments fins a Terra Santa. Aquest cos va donar lloc un temps després a l'orde del Temple, nom que deu el seu origen a la fortalesa que es trobava just on era el temple del rei Salomó a Jerusalem. Els estatuts dels templers, inspirats per sant Bernat, van ser presentats al concili de Roma del 1128 i els va aprovar el papa Innocenci II, el 1139.

Quant als hospitalers, es van acomodar a l'antic hospital de Sant Joan de Jerusalem, on alimentaven els pelegrins pobres. L'any 1120, els Hospitalers van redactar la seva regla, inspirada en la de sant Agustí.

Després de la seva constitució, aquests ordes no van parar d'augmentar el nombre de cavallers, i van començar a fluir les donacions que destinaven en la defensa de Terra Santa. Els seus èxits els van servir, tant a l'Orient com a l'Occident, per fer considerables fortunes, i van arribar a reunir viles i territoris immensos que van organitzar en comandes, com la de Miravet. Tanta riquesa va alertar la maquinària inquisitorial del rei francès Felip IV. Aquest monarca, amb greus problemes econòmics i mogut per la gelosia del patrimoni dels templers, davant la conformitat del papa Climent V, va obtenir dels monjos, a força de tortures, confessions mai provades de corrupcions morals que li van servir per jutjar i condemnar a ser cremat a la foguera el mestre templer Jacques de Molay. També a l'Aragó el rei Jaume II va obrir un procés que va ser motiu de l'alçament dels castells templers. Malgrat ser declarats innocents, l'any 1312 els frares van ser obligats a fugir o a ingressar en d'altres ordes, la majoria en cases dels hospitalers.



Cavallers Hospitalers



Cavallers Templers



ELS TEMPLERS

L'any 1131, Ramon Berenguer III professà la nova Orde al Comtats Catalans, però va ser Ramon Berenguer IV, l'any 1141, qui va solucionar un contenciós testament amb els cavallers del Temple i l'Hospital

a canvi d'importants concessions. Aquest pacte no va tenir efecte fins 1143, quan a través d'uns embaixadors enviats pel mateix comte es van negociar directament amb el Gran Mestre de Jerusalem els preparatius per portar a terme una croada paral·lela contra els infidels del territori peninsular. L'Orde va obtenir, per renunciar a la seva part testamentària al regne d'Aragó, importants privilegis com la donació de castells i propietats, el dret a una part de les terres conquerides als sarraïns i que els templers van quedar exemptes de pagar impostos pels seus dominis i possessions.



La Croada portada a terme per Ramón Berenguer IV, després de l'unificació matrimonial dels comtats catalans amb el regne d'Aragó, va fer efecte el 1148 amb la conquesta de Tortosa i l'any següent amb la de Lleida, però encara li restava acabar amb dos punts forts i estratègics de resistència musulmana: el ribat de Miravet i el hisn de Siurana.

Van passar quatre anys fins que el 1153 els exercits catalano-aragonesos, amb l'ajut militar dels cavallers templers, varen conquerir el castell de Miravet als sarraïns refugiats fins a la mort des de fa mesos. Segons un document original, signat el 24 d'agost del mateix any, el comte-rei Ramon Berenguer IV, en fer-se sabedor la imminent victòria i caiguda de Miravet, va fer donació de l'anomenat castell i tot un extens domini territorial a Pere de Rovira, mestre de l'Orde del Temple de Provença i Hispania, en agraïment als seus favors militars.

Els templers reconstruïren i ampliaren la fortalesa, dirigida per entesos mestres d'obres i picapedrers de Provença seguint la planta model d'un monestir romànic-cistercenc, prelude dels monestirs de Poblet i Rueda, entre d'altres, constituint un magnífic exemple de l'arquitectura religiosa-militar.

El 1185 es va produir el canvi de centre de l'activitat administrativa de l'Orde de Tortosa a Miravet que possibilità un acord entre el bisbe Ponç de Monells i el mestre provincial Ramon de Canet mitjançant el qual es va permetre la colonització de l'ampli territori que, jurisdiccionalment, pertanyia al castell de Miravet. Es van donar cartes de poblament successivament a Horta (1192), Gandesa (1192 i 1194), Pinell (1198 i 1207), Batea (1205), Ginestar (1206), Camposines (1209), Prat de Comte (1210), Villalba dels Arcs (1224), Gorrapte (1237), Vall Major de Batea (1244), Gandesola (1248), Pinyeres (1280), Almudéfer (1280), Algars (1281) i La Pobla de Massaluca (1295) a mesura que hi havia gent suficient per poder fer aquest repoblament.

Com a conseqüència hi va haver un creixement en la riquesa del "nou" territori degut a dos factors principals: els conreus agrícoles, treballats pels moriscs (els sarraïns que vivien en terres cristianes conservant la religió musulmana), que tants nous productes i tècniques agràries havien heretat dels seus avantpassats i que varen introduir a la Península Ibèrica i l'increment del nombre de ramats, sobretot d'animals de càrrega i transport, tan necessaris per als templers. Al mateix temps, gràcies als impostos que recaptaven als seus vassalls i als que treballaven per ells, la riquesa econòmica de l'orde es va veure incrementada.

La seu administrativa instal·lada al castell de Miravet va esdevenir la plaça forta del Districte de Ribera, una organització que estava a mig camí entre l'organització de comanda i la província. Mitjançant pactes, compres, donacions i conquestes el seu poder va augmentar tant que, a mitjans de s. XIII, va ser necessària una nova administració no tan centralitzada, malgrat que les diferents comandes depenien sempre del comanador, que residia al castell de Miravet.



ARAGÓ EN TEMPS DE JAUME I

El compromís de Casp

- Corona catalanoaragonesa
- Vassalls de la Corona

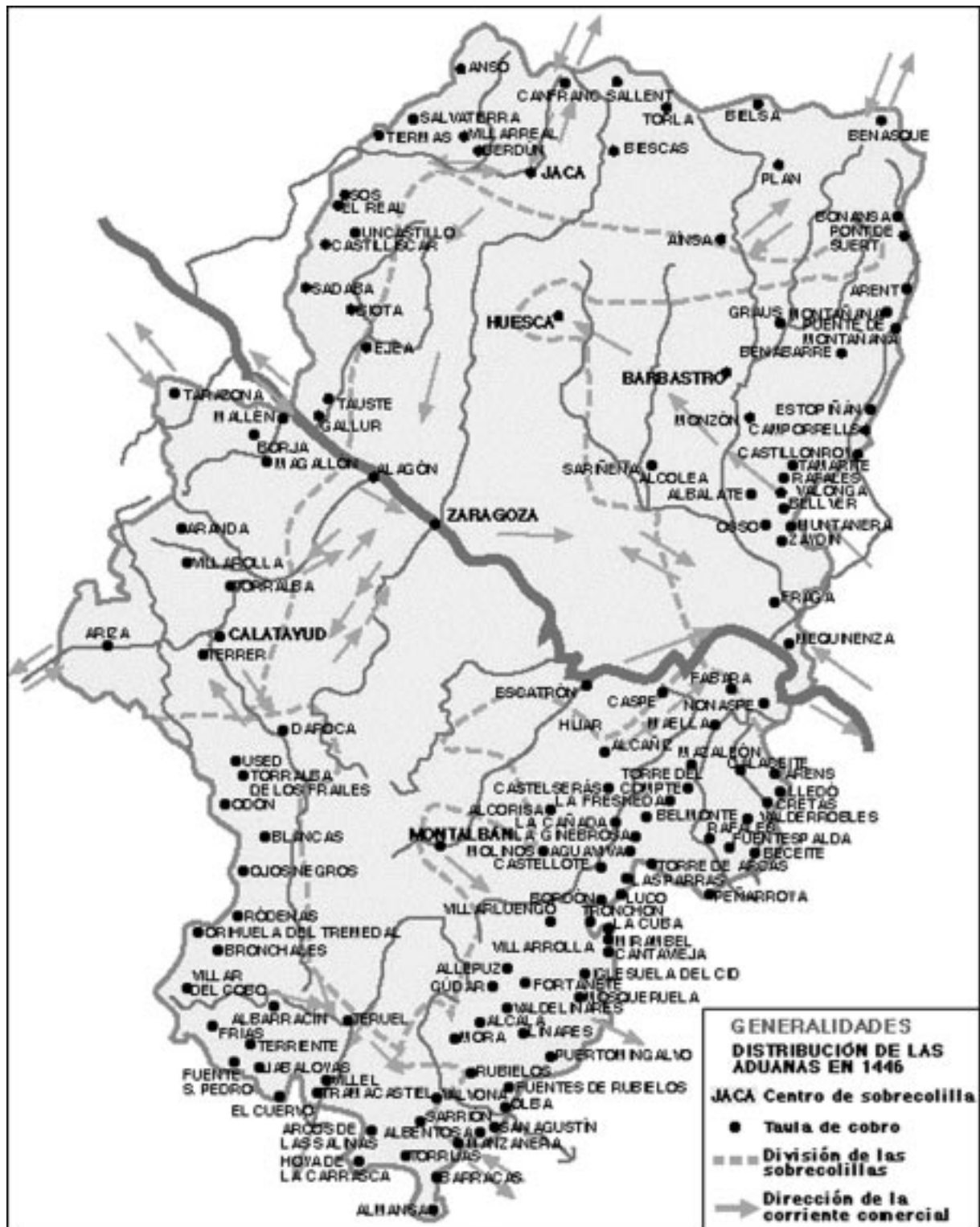
Localitats on es reuniren parlaments:

- general
- de la Trastámara
- urgelista



- Derrota urgelista
 - Intervenció personal de Benet XIII
 - Aïçament de Jaume d'Urgell:**
 - ↳ interès d'atac (VI-1413)
 - ⊙ rendició (X-1413)
 - ⊠ empresonament del Disortat fins a la seva mort (1433)
- Font: Menéndez Pidal, R. (1964); Salrach, J.M.; Duran, R. (1981); Soldevilla, F. (1965)

ARAGÓ QUAN EL COMPROMÍS DE CASP





DIVISIÓ ECLESIASTICA SEGLES XVI-XVII

LA GUERRA DE SUCESIÓN EN ARAGÓN (1700-1710)

J. A. Armillas Vicente.

El testamento de Carlos II no fue objetado en Aragón. Felipe V había jurado los Fueros el 17 de septiembre de 1701. Y las Cortes reunidas en Zaragoza desde el 26 de abril de 1702, no permiten detectar animosidad alguna contra la nueva dinastía. No obstante, la inconclusión de las Cortes permite señalar, cuando menos, un cierto desinterés del monarca por el Reino de Aragón, que difícilmente habría de ser entendida por los aragoneses, sumándose así, la animosidad anti-castellana a la hostilidad anti-francesa, tan reiteradamente manifestada desde la Guerra de Cataluña.

Aun así, en los dos años sucesivos, nada hacía sospechar que hubiese mudanza alguna en la aceptación dinástica, ante la contienda internacional que se aproximaba, que no fuese provocado por la presión fiscal y la conspiración urdida, en favor del pretendiente Carlos, Archiduque de Austria, por el Conde de Cifuentes, quien sembró una activa semilla antiborbónica en Teruel, Albarracín y en el Bajo Aragón en la primavera de 1705. En la propia Zaragoza viejos antagonismos entre aristocracia y baja nobleza con burguesía, continúan disputando el control del poder municipal. De aquélla, sólo notables excepciones abrazarían al pretendiente «carlista». El resto de la nobleza titulada se mantendría afecta a Felipe V. El 19 de junio de 1706, Carlos III había dirigido una proclamación a la ciudad de Zaragoza y al Reino de Aragón, apelando a la fidelidad de los aragoneses y prometiendo la conservación de Fueros y privilegios. La caída de la Ciudad Condal, primero, y el incontenible avance sobre la raya oriental aragonesa obliga la defensa del eje Fraga-Caspe-Maella. Ya a fines de 1705, el territorio comprendido entre el Cinca y el Segre había caído en manos de las fuerzas aliadas. El conde de Cifuentes había acudido a las tierras del Bajo Aragón, que tan bien conocía; y en el norte, se rindieron Ribagorza y otros valles pirenaicos. Sólo Jaca permaneció fiel a Felipe V, a la sombra del apoyo bearnés. En la primavera de 1706, un contraataque del Príncipe

Tserclaes de Tilly, hizo retroceder a los «carlistas» hasta Lérida. Pero el fracaso de esta contraofensiva, dirigida a la recuperación de Barcelona se saldó con tal fracaso, que el monarca hubo de volver a Madrid regresando por territorio francés.

En el verano de 1706, ante la inminencia de la llegada del conde de Noyelles, anunciada por Carlos III, las ciudades de Zaragoza y Huesca, se aprestaban a su defensa.

El 29 de junio llegaron noticias oficiosas de la Corte a Zaragoza de que dos días antes había sido proclamado Rey en Madrid Carlos III. El alarde preparado mudó de signo y fue unánime el clamor a favor del nuevo Rey. El Jurado en Cap, flanqueado por tan distinguidos y conocidos «carlistas» como el Conde de Sástago y el Marqués de Coscojuela, pasaron revista a las tropas que ahora vitoreaban a Carlos III, como apenas unas horas antes habían hecho lo propio con Felipe IV de Aragón. Ni el Conde de Noyelles ni Carlos III, que entró en Zaragoza el 15 de julio, apenas hicieron mudanza alguna en las personas que estaban al frente de las instituciones del Reino.

Desde Zaragoza, el ejército «carlista» se dirigiría contra los focos «felipistas» y asegurar la causa de Carlos III. Murillo de Gállego, Esquedas, Lierta y Erla serán fuertemente armadas y cabeza de lanza contra las Cinco Villas que, con la excepción de Ejea, mantienen la fidelidad borbónica. Daroca, San Martín del Río, Brea y El Frasno, recibirán, con igual destino, importantes armamento y munición. La fortificación de Mallén y Magallón tienen como objetivo la captura de Borja, mientras que Tarazona había fortalecido su defensa con la ayuda del obispo de Calahorra. Y en el norte, el castillo de Aínsa, que había resistido en la retaguardia aliada, acaba rindiéndose el 15 de septiembre de 1706; el 5 de octubre eran asediadas Canfranc y Tauste; el 12, Borja; el 19, Sádaba; y el 24 de diciembre las armas de Carlos III entraban victoriosas en Calamocha.



FELIP V



CARLES III

La reacción de Felipe V será sorprendente. Dueño nuevamente de Madrid el 3 de agosto, dirige sobre Aragón una ofensiva fulminante. El nuevo Comandante General del ejército de Carlos III, Conde de la Puebla, reúne en Luceni contingentes armados llegados de Zaragoza, Gallur, Tauste, Utebo, Monzalbarba, Alagón, Zaragoza, La Puebla de Alfindén, Zuera y La Muela; además de tres regimientos de Infantería llegados al Reino desde Cuenca; y dos de caballería, desde Valencia.

A mediados de octubre, los «felipistas» intiman a Daroca a la rendición, y los «carlistas» envían algunas ayudas desde Épila y Calatayud. El Conde de la Puebla, que a primeros de noviembre de 1706 asegura la fidelidad Carlista de Teruel, marcha en ayuda de Calatayud y comunica a Zaragoza que el Príncipe Tserclaes de Tilly, generalísimo francés, avanza desde Tudela con 4.000 hombres, cayendo sobre Mallén y Tauste y envolviendo a Magallón y Borja.

Diciembre de 1706 evidencia una gran actividad defensiva contra el avance del ejército de Felipe V. Pero la batalla de Almansa, el 28 de abril de 1707, acabaría por minar los fervores «carlistas» del Reino; y el día 26 del mes siguiente, mayo, el Duque de Orleans entraba en Zaragoza y restauraba el «orden» borbónico. La «Nueva Planta» sería decretada por Felipe V, el 29 de junio de 1707. Aragón perdía sus Fueros y sus instituciones propias.

No obstante, la guerra no había terminado. Al comienzo de la primavera de 1710, el generalísimo «carlista», Stahremberg, lanzó una eficaz ofensiva sobre la raya oriental de Aragón. El 3 de mayo, Felipe V fue derrotado en Almenara el día 27 de julio. Retirado a Zaragoza, se organizó en la ciudad la resistencia contra el invasor que capturaba Huesca el 10 de agosto y se acercaba con celeridad a la ciudad del Ebro. La batalla del Barranco de la Muerte, entre la Cartuja y el Monte de Torrero significará una tremenda derrota de los ejércitos borbónicos el 20 de agosto de 1710, contándose la muerte de 3.000 hombres y la aprehensión de otros 4.000. Al día siguiente, de nuevo, Carlos III entraba en Zaragoza. Incomprendiblemente, en lugar de perseguir al ejército derrotado el Archiduque de Austria permaneció en la ciudad hasta el día 26, reorganizando el gobierno del Reino y del consistorio zaragozano. Su segunda entrada en Madrid tuvo lugar el 21 de Septiembre.

Pero en esta ocasión la suerte de las armas «carlistas» fue efímera. Y la nueva ofensiva sobre Madrid de los ejércitos de Felipe V, obligaron a Carlos III a marchar hacia sus reinos orientales. El 29 de septiembre llegaba a Zaragoza, en la que permaneció hasta el 3 de diciembre y desde la que marchó con urgencia a Barcelona. Mientras las batallas de Brihuega (9 de diciembre de 1710) y Villaviciosa (10 de diciembre de 1710) suponían el cambio definitivo de sucesión en Castilla, la marcha de Stahromberg de Zaragoza hacia Cataluña el 30 de diciembre de 1710, lo sería para el Reino de Aragón.



Felip V i la implantació de la Nova Planta

Xarxa corregimental (1708-16):

MATARÓ: corregiment, governació o generalitat

• capital de corregiment, governació o regoria

○ capital d'intendència o província

✠ Capitania general

▲ Seu de l'Audiència



DIVISIÓ ADMINISTRATIVA DE FELIP V

CORREGIMENTS

Demarcació administrativa en què Felip V dividí el Regne de València, el Principat de Catalunya i el Regne d'Aragó arran dels decrets de Nova Planta (1707-16), en substitució de les antigues governacions, vegueries i juntes. També fou anomenat partit, i en el cas d'ésser la capital una plaça forta, *governació* (denominació que predominà al País Valencià). Al Regne de València foren establerts els corregiments de València, Alacant, Castelló de la Plana, Xàtiva (San Felipe), Morella, Oriola, Alzira, Dénia —amb títol de corregiment de la Vila Joiosa—, Alcoi, Peníscola, Xixona, Montesa i Cofrents, bé que alguns foren, de fet, agregats a d'altres (com el de Montesa i Cofrents, al de Xàtiva). Al Principat de Catalunya hi hagué els de Barcelona, Mataró (amb alcaldia major a Granollers), Girona (amb alcaldia major a Besalú), Vic (amb alcaldia major a Camprodon), Puigcerdà, Talarn, Lleida (amb alcaldies majors a Balaguer i Tàrraga), Cervera (amb alcaldia major a Agramunt), Manresa (amb

alcaldia major a Berga), Vilafranca del Penedès (amb alcaldia major a Igualada), Tarragona (amb alcaldia major a Montblanc) i Tortosa, amb un districte especial a la Vall d'Aran. Al Regne d'Aragó, suprimits els d'Ainsa, Berdún i Fraga, restaren els de Calataiud, Daroca, Terol, Osca, Tarassona, Jaca, Cinco Villas (Sos del Rei), Albarraquí, Borja, Barbastro, Saragossa, Ribagorça (Benavarri) i Alcaniís (vinculat a l'orde de Calatrava amb alcaldies majors a la Freixneda i a Mont-roig de Tastavins). Al Principat, la divisió corregimental adaptà la divisió en vegueries, suprimint algunes sotsvegueries (Ribes de Freser, els Prats de Rei, Lluçanès, Moianès), transformant la resta de les sotsvegueries (Berga, Igualada, Besalú, Vallès) i algunes vegueries (Agramunt, Balaguer, Tàrraga, Camprodon, Montblanc) en alcaldies majors, i la sotsvegueria de Pallars en corregiment de Talarn, a més de crear Mataró com a cap de corregiment tot fraccionant l'antiga vegueria de Barcelona i d'atribuir part de la costa del Penedès al corregiment de Tarragona.



CORREGUIMENTS SEGLE XVIII

CORREGIMENT D'ALCANYÍS

Dividit l'Aragó en 13 corregiments, Nonasp pertany al d'Alcanyís, ciutat en la qual residien el corregidor, un alcalde de primera classe, un subdelegat de policia i els dministradors de les rendes, que s'ocupaven del govern dels cent un pobles que formaven el corregiment, una cinquena part del Regne d'Aragó. El progrés i les llibertats polítiques conquerides a principis del segle XIX, van fer necessària la modificació d'aquestes delimitacions territorials, i això va donar pas a la creació de les províncies i els partits judicials.

LES PROVINCIES I ELS PARTITS JUDICIALS

PROVINCIA

Unitat administrativa territorial de primer grau pròpia de molts estats: Argentina, Bèlgica, Costa Rica, Cuba, República Dominicana, Equador, Espanya, Itàlia, etc. Amb aquest nom hom sol reduir els termes autòctons equivalent en altres estats: Finlàndia, Iran, Iraq, Laos, Mongòlia, Paquistan, etc. L'antecedent immediat de l'actual divisió provincial a l'estat espanyol està en la realitzada l'any 1808 per Josep Bonaparte en 38 prefectures (). Prescindint de l'anterior, Napoleó publicà un decret, datat a París el 1810, que establí els governs particulars de Catalunya, Aragó, Navarra i Biscaia, que preparava llur annexió a França. El 1810 el governador general de Catalunya, mariscal Augereau, fixà les capitals de quatre departaments catalans a Barcelona, Girona, Reus i la Seu d'Urgell. Decretada l'annexió de Catalunya a l'estat francès (1812), queden establerts els quatre nous departaments del Principat. La divisió aprovada en les corts de Cadis establí una sola província per a la totalitat del principat de Catalunya, però el 1813 un nou propòsit territorial el tripartia a base de dues províncies marítimes amb capitals a Barcelona i Tarragona i una d'interior amb capital a la Seu d'Urgell.

Ferran VII arraconà el projecte i subsistí la divisió anterior a l'ocupació francesa, fins el 1820, en què hom tornà a la divisió del 1813. El 1822, amb caràcter provisional fou aprovat d'establir 52 províncies a l'estat espanyol i s'hi preveia l'esquarterament del Principat, amb les capitals provincials a Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona, i del Regne de València, amb capitals a Castelló de la Plana, València, Xàtiva i Alacant. La província amb capital a Barcelona rebia el nom restringit de Catalunya. Aquesta divisió quedà anul·lada el 1823. El decret del 30 de novembre de 1833 establí la divisió de l'estat espanyol en 49 províncies (50 d'ençà del 1927), de les quals quatre corresponien al Principat, amb les mateixes capitals de la distribució anterior, tres al País Valencià, amb capitals a Castelló, València i Alacant, i una a les illes Balears amb capital a Palma de Mallorca. Cada província quedava dotada d'un governador civil com a delegat del govern central i suprema autoritat dins el departament i una diputació provincial com a corporació representativa, que en el seu origen era d'elecció democràtica popular.



Constitució de Cadis



PARTITS JUDICIALS

A l'estat espanyol, unitat territorial integrada per un o més municipis d'una mateixa província, on hi ha un o més jutges de primera instància i instrucció, amb seu a la seva capital, i jurisdicció en tot l'àmbit de la seva demarcació. Constitueix també la demarcació que hom pren com a base per a la distribució dels

diputats provincials en proporció al nombre d'habitants. Els partits judicials es crearen l'any 1834, en cessar els alcaldes ordinaris en l'exercici del poder judicial. Aleshores, als Països Catalans hi havia 85 partits judicials, a més dels fragments d'uns altres 5 amb el cap de partit situat a Aragó o a Múrcia. Durant 130 anys els canvis foren petits: algunes supressions (com Ciutadella, incorporada a Maó, o Vila-real a Castelló de la Plana), addicions (com Sabadell, desdoblament de Terrassa, o Villena, que ho fou d'Almansa, partit de l'audiència d'Albacete) i canvis de capitalitat (de Ribes de Freser a Puigcerdà, de Callosa de Segura a Dolores). L'any 1965 hi havia 87 partits i fragments de 4 d'aragonesos. Hom féu un pas endavant en el procés de centralització administrativa reduint a la meitat el nombre de partits, i només les províncies de Girona i Balears restaren inalterades. Però la supressió no fou instantània i hom permeté que continuessin prestant servei els jutges de primera instància i instrucció fins que deixessin la plaça vacant per trasllat o per defunció. Les protestes desencadenades per la dràstica mesura decidiren l'administració a restaurar alguns dels partits suprimits sobre el paper, i el 1970 restaren fixats en 48 partits més fragments de 4 partits aragonesos (no sempre coincidents amb els d'abans). A més, a la província de Castelló hom continuà parlant dels 9 partits judicials d'abans, però només a 3 (Castelló de la Plana, Vinaròs i Sogorb) persistí el jutjat corresponent. Als altres 6 fou reduït a simple jutjat comarcal. La llei orgànica del poder judicial de juliol del 1985 introduí una profunda reforma dels partits judicials. La llei suprimí els jutjats de districte (successors dels antics jutjats municipals i comarcals) i els convertí, segons les necessitats, en jutjats de primera instància i instrucció o en jutjats de pau. Aquesta conversió afecta, per tant, tota la demarcació judicial que té la seva base en el jutjat de primera instància i en el partit judicial, ja que obliga a convertir en nous partits gran nombre del que ara són subdivisions comarcals. Aquesta reforma s'ha de plasmar en una nova llei de planta de demarcació judicial.

L'any 1877, hi havia a l'Aragó 30 partits judicials, que es van incrementar en un, després que el rei Alfons XIII va concedir el títol de ciutat a Cariñena, la qual cosa va comportar la creació d'aquest nou partit judicial. A causa de la despoblació del territori i la millora de les comunicacions, l'any 1965, els 31 partits judicials van quedar reduïts a 14, als quals es van afegir l'any 1988 els de Montsó-la Litera i La Almunia. Encara en la divisió administrativa d'avui són 16 els vigents.

El partit judicial de Casp, des del primer moment, el van formar els pobles de Mequinensa, Faió, Nonasp, Favara, Maella, Chiprana, Sástago, Alborge, Alforque, La Almolda, Bujaraloz, Casp, Cinco Olivas, Escatró, Velilla de Ebro i La Zaida.

L'ESTATUT AUTONÒMIC D'ARAGÓ

Es pot afirmar que les reivindicacions autonòmiques de l'Aragó van per darrere de les dels altres territoris que van perdre les seves institucions de govern, igual que els aragonesos, després de la imposició de la Nova Planta borbònica. El sentiment regionalista de l'Aragó es manifesta a principis del segle XIX, davant el naixement d'un bon nombre d'associacions i periòdics de tendència regionalista, que culmina l'any 1914 amb la creació del grup conservador Unión Regionalista Aragonesa.

Frenats durant la dictadura de Primo de Ribera, eixos moviments regionalistes no tornen a tenir força fins a la proclamació de la República, moment en què són aprovats l'Estatut català (15 de setembre de 1932), i el basc, ja en plena Guerra Civil. A l'Aragó, en canvi, no s'aborda seriosament la qüestió de l'Estatut fins al mandat del Front Popular i a escasses setmanes a l'inici de la Guerra, a causa de la convocatòria a la ciutat de Casp d'una trobada de les Joventuts d'Esquerra, celebrada els dies 1, 2 i 3 de maig de 1936. La reunió, en el seu origen de caire juvenil, es va transformar en una assemblea política, amb l'ajuda d'Esquerra Republicana i, amb menys entusiasme, del PSOE i la UGT, de la qual va sortir un projecte d'Estatut, format per 21 articles i 4 disposicions transitòries, que es distingien per la voluntat d'omplir de competències el Govern d'Aragó, entitat que es regiria per un parlament, la presidència i un consell executiu. La Guerra Civil va posar fi a aquest procés i òbviament no n'hi ha cap més per ressenyar, durant el franquisme, que mínimament pogués dotar d'alguna autonomia la regió.

Cuando en abril de 1931 se proclama la República, las corrientes aragonesistas languidecen dedicadas a actividades culturales. De ahí que, confiando en que se abrían puertas al cambio en organización territorial, el nuevo sistema fuera acogido con esperanza, incluso en sectores conservadores. Desde la izquierda se confiaba en una organización federal del Estado, expectativa defraudada al no definirse la República en ese sentido. Sectores de la burguesía zaragozana, pertenecientes al SIPA, plantean unas bases de



Estatuto, donde proponen la intensificación del riego, fomentar medios de comunicación, la solución del problema agrario, reivindicar instituciones culturales, autonomía universitaria, y el reconocimiento del derecho aragonés basado en la libertad civil. El proyecto no llegó a ser articulado.

También tuvo en cuenta nuestra personalidad jurídica, y contempló atribuciones en materia de derecho civil y autonomía universitaria, el proyecto de Estatuto de la Diputación de Zaragoza. Pero en 1932, el clima de oposición al Estatuto catalán – considerando que era perjudicial para los intereses de Aragón– se hizo extensivo a todo estatuto, incluido el aragonés, y supuso la desactivación de toda pretensión autonomista. Así la conservadora Unión Aragonesa optó por una ambigua descentralización administrativa sin romper la unidad de España. En este contexto, en febrero de 1933 deja de publicarse la veterana revista barcelonesa El Ebro.

Tras la victoria del centro-derecha en noviembre de 1933, Gaspar Torrente funda el partido de izquierdas Estado Aragonés –y la juventud Los Almogávares–, publicando en Barcelona Renacimiento Aragonés. Desde esta revista, que también había promovido actividades dentro de Aragón –como un homenaje a Lanuza en diciembre de 1935–, y desde el frentepopulista Diario de Aragón, se abogaría por un Estatuto en la primavera de 1936. El anteproyecto, redactado en Caspe con adhesiones de los partidos de izquierda, fundamentaba la personalidad de Aragón, propugnaba una autonomía adaptada a la legalidad republicana, con atención a lo social, contemplaba la constitución de un parlamento, detallaba la financiación del gobierno aragonés, y solicitaba la creación de un Centro de Estudios Aragoneses.

Frente al de Caspe, un sector regionalista de las derechas zaragozanas redactó un Estatuto –llamado el de los Cinco Notables–, atento a cuestiones corporativas y predemocráticas. En este proyecto, las Cortes (con «procuradores» elegidos por sufragio restringido), eligen una Diputación, reinstauran instituciones tradicionales aragonesas (como la del Justicia), se regulan, como en el de Caspe, las competencias, y hay un primer reconocimiento de la realidad lingüística. En los últimos meses de la República, tanto sectores de izquierdas –Partido Republicano Aragonés, por ejemplo– como de derechas se comprometieron en la defensa de la Confederación del Ebro frente a la amenaza de asunción de competencias de este organismo por parte de la Generalitat Catalana.

L'IMPULS AUTONÒMIC

El procés descentralitzador comença amb l'aprovació de la Constitució espanyola de 1978, que reconeix la possibilitat de transferir funcions i competències de l'Estat a les diferents comunitats autònomes, amb l'objecte d'aproximar la presa de decisions als propis destinataris de la norma, cosa que es va tenir en compte en el moment d'aprovar l'Estatut d'Aragó, un Estatut, per la via de l'article 143 de la Constitució, de mínims que el pas dels anys ha anat completant, amb les competències transferides per l'Administració central.

COMARQUES

Les delimitacions Comarcals no són una creació moderna, sorgida al marge de la realitat històrica. Es coneix que, des de molt antic, han existit nuclis de població, que al mateix temps eren la seu d'organismes públics, lloc de celebració de fires comarcals, ciutats de concentració del comerç i de serveis, que servien d'atracció per als habitants dels altres municipis del seu entorn. Podria ser per això que, si els



Divisió d'Aragó en Partits Judicials

primers antecedents de les províncies serien els corregiments, de les comarques, bé podrien ser els partits judicials.

L'article 5è de l'Estatut d'Aragó, ens trobem que el sentit de distribució de funcions que ha traspassat l'Estat a les comunitats autònomes ha mogut el Govern d'Aragó a emprendre el procés de constitució de les comarques. Així, a partir d'ara, algunes transferències assumides per la Comunitat Autònoma, procedents de l'Administració central, han començat a ser transferides a les comarques ja constituïdes. De fet, l'Estatut d'Autonomia d'Aragó, en aquest article 5è, ha inclòs aquest precepte:

"L'Aragó estructura la seva organització territorial en municipis i províncies. Una llei de les Corts d'Aragó tindrà la capacitat d'ordenar la constitució i regulació de les comarques."

Van haver de passar deu anys fins que, el 1993, es feren els primers passos fins a l'aprovació la Llei de comarcalització d'Aragó, a les Corts d'Aragó. Després, el procés legislatiu va seguir avançant amb la Llei de delimitació comarcal, del 2 de desembre de 1996. Seguidament va rebre un fort impuls del departament Presidència i Relacions Institucionals del Govern d'Aragó, el 1999, i finalment va culminar amb la Llei de mesures per a la creació de les comarques de 26 de desembre de 2001.



BIBLIOGRAFÍA

- LALINDE, J. (1976): Los fueros de Aragón. Zaragoza.
- LEDESMA, M.^a L. (1987): Las cartas de población medievales como fuentes de investigación». Metodología de la investigación científica sobre fuentes aragonesas. Jaca 1986, pp. 125-165. Zaragoza.
- (1988): Cartas de población y fueros turulenses. Zaragoza.
- (1990): «Las Cartas de población medievales en el reino de Aragón». Tercera Muestra de Documentación Histórica Aragonesa. Zaragoza.
- (1991): Cartas de población del Reino de Aragón en los siglos medievales. Zaragoza.
- UBIETO, A. (1981): Historia de Aragón. La formación territorial. Zaragoza.
- (1984-1986): Historia de Aragón. Los pueblos y los despoblados, 3 vols. Zaragoza.
- ARMILLAS, J. A., y MOLINOS, M. I. (1986): «Sátira política en Zaragoza durante la Guerra de Sucesión (1707)». Estudios en homenaje al doctor Antonio Beltrán Martínez, pp.1.153-1168. Zaragoza.
- ARMILLAS, J. A., y PÉREZ ÁLVAREZ, B. (1990): «La Guerra de Sucesión en las Cinco Villas». La Época Moderna en las Cinco Villas. Actas de las IV Jornadas de estudios de las Cinco Villas, pp.161-194. Ejea de los Caballeros.
- ASSO, I. J. de (1947): Historia de la Economía política de Aragón, Zaragoza, 1798. (reedición) Zaragoza.
- BLASCO MARTÍNEZ, R. M. (1977): Zaragoza en el siglo XVIII (1700-1770). Zaragoza.
- BORRÁS GUALIS, G. M. (1973): La Guerra de Sucesión en Zaragoza. Zaragoza.
- GIMÉNEZ LÓPEZ, E. (1988): «La Nueva Planta en Aragón. Corregimientos y Corregidores en el reinado de Felipe V». Argensola, n. 101, pp.9-50. Huesca.
- (1989): La Guerra de Sucesión y las instituciones borbónicas. Valencia.
- KAMEN, H. (1974): La Guerra de Sucesión en España (1700-1715). Barcelona.
- MORALES ARRIZABALAGA, J. (1986): La derogación de los Fueros de Aragón (1707-1711). Huesca.
- PEIRÓ ARROYO, A. (1988): «La defensa de los Fueros de Aragón (1707-1715)». El Justicia de Aragón. Zaragoza.
- ENCICLOPÈDIA CATALANA



COMARCA

BAJO ARAGÓN-CASPE / BAIX ARAGÓ-CASP

RESUMEN DE LA LEY 12/2003, DE 24 DE MARZO, DE CREACIÓN DE LA COMARCA BAJO ARAGÓN-CASPE/BAIX ARAGÓ-CASP, PUBLICADA EN EL BOLETÍN OFICIAL DE ARAGÓN DE FECHA 26 DE MARZO DE 2003:

PREÁMBULO

Todos los municipios integrantes de la Delimitación Comarcal de Caspe, que aparecen en el Anexo de la Ley de Delimitación Comarcal como comarca número 19, han ejercido la iniciativa de creación de la Comarca mediante acuerdo del pleno de sus Ayuntamientos.

Su iniciativa se basa en un estudio documentado que justifica la creación de la Comarca de Bajo Aragón-Caspe/Baix Aragó-Casp fundamentada en la existencia de vínculos territoriales, históricos, económicos, sociales y culturales entre los municipios que la forman, en la conveniencia de la gestión supramunicipal de los servicios que van a prestar y en su viabilidad económica.

Las tierras que se organizan en torno a Caspe son geográficamente las más bajas de todo Aragón, situándose por debajo de los 200 metros la mayor parte de sus cabeceras municipales, por lo que se considera como el Bajo Aragón. La presencia del agua es otra constante de este territorio, en el que la totalidad de sus poblaciones se asientan junto a los cursos del Matarraña, Guadalope y Ebro. La explotación hidroeléctrica de este último río, que atraviesa la comarca embalsado, como consecuencia de las presas de Mequinenza y Ribarroja, apenas ha tenido repercusión económica para la zona, pero el uso del embalse como reserva de agua para nuevos regadíos, o su aprovechamiento turístico pueden contribuir a reforzar una economía basada principalmente en la producción agroganadera y la industria textil.

Las referencias culturales de la comarca giran en torno a su pasado histórico, con notables huellas de la época romana. Por otra parte, la particularidad de las modalidades lingüísticas que se hablan en la mayoría de sus municipios constituye un importante patrimonio de la comarca.

CAPÍTULO I: DISPOSICIONES GENERALES

Artículo 1.- Creación y denominación.

Se crea la Comarca de Bajo Aragón-Caspe/Baix Aragó-Casp integrada por los municipios de Caspe, Chiprana, Fabara/Favara, Fayón/Faió, Maella y Nonaspe/Nonasp.

Artículo 2.- Capitalidad.

La Comarca tiene su capitalidad en el municipio de Caspe, donde tendrán su sede oficial los órganos de gobierno de la misma.

Sin perjuicio de lo anterior, los servicios que preste la comarca podrán establecerse en cualquier lugar dentro de los límites del territorio comarcal.

CAPÍTULO II: COMPETENCIAS

Artículo 5.- Competencias propias.

La comarca podrá ejercer competencias en las siguientes materias:

- 1) Ordenación del territorio y urbanismo.
- 2) Transportes.
- 3) Protección del medio ambiente.
- 4) Servicio de recogida y tratamiento de residuos urbanos.
- 5) Sanidad y salubridad pública.
- 6) Acción social.
- 7) Agricultura, ganadería y montes.
- 8) Cultura.
- 9) Patrimonio cultural y tradiciones populares.
- 10) Deporte
- 11) Juventud.



- 12) Promoción del turismo.
- 13) Artesanía.
- 14) Protección de los consumidores y usuarios.
- 15) Energía y promoción y gestión industrial.
- 16) Ferias y mercados comarcales.
- 17) Protección civil y prevención y extinción de incendios.
- 18) Enseñanza.

CAPÍTULO III: ORGANIZACIÓN COMARCAL

Artículo 10.- Órganos.

Son órganos de la Comarca:

- a) El Consejo Comarcal.
- b) El Presidente.
- c) Los Vicepresidentes.
- d) La Comisión de Gobierno.
- e) La Comisión Especial de Cuentas.

Artículo 11.- Consejo Comarcal.

El gobierno y la administración de la Comarca corresponderán al Consejo Comarcal, integrado por el Presidente y los Consejeros.

El número de miembros del Consejo Comarcal es de veinticinco.

Artículo 12.- Elección y proclamación de los Consejeros.

Una vez realizada la asignación de puestos conforme a lo dispuesto en la legislación aragonesa sobre Comarcalización, la Junta Electoral competente convocará a todos los concejales de los respectivos partidos políticos que hayan obtenido puestos en el Consejo Comarcal, para que designen de entre ellos a las personas que hayan de ser proclamadas miembros.

Artículo 14.- Elección del Presidente.

El Presidente de la comarca será elegido de entre los miembros del Consejo Comarcal, en su sesión constitutiva.

Artículo 16.- Vicepresidentes.

Los Vicepresidentes, hasta un número máximo de cuatro, serán libremente nombrados y cesados por el Presidente entre los Consejeros comarcales.

CAPÍTULO IV: RÉGIMEN DE FUNCIONAMIENTO

Artículo 20.- Sesiones.

El Consejo Comarcal celebrará una sesión ordinaria cada dos meses y se reunirá con carácter extraordinario siempre que sea convocada por el Presidente, por propia iniciativa o a propuesta de la cuarta parte de sus miembros.

DISPOSICIONES FINALES

Tercera.- Entrada en vigor.

La presente Ley entrará en vigor el día siguiente al de su publicación en el Boletín Oficial de Aragón.



ACTIVITATS

El dia 15 de juny del 2002, a les 8 de la tarda, al Saló de Plens de l'Ajuntament, vam donar el Premi de Nonaspí de l'Any al Grup de Jota « Mare de Déu de les dos Aigües » i vam fer la presentació del llibre *Aproximació a la Toponímia de Nonasp*, de Marc Martínez, a càrrec de Merche Llop.

Al mes de juliol del 2002, i com que l'Ajuntament de Nonasp va demanar el disseny de l'escut i la bandera del nostre poble a la Institución Fernando el Católico de la Diputación Provincial de Saragossa, la nostra associació va demanar a l'especialista en heràldica, senyor Armand de Fluvià, que ens dissenyés un escut amb les dades que li vam aportar.

Durant les festes majors del 2002, vam tindre obert el nostre Museu

Al mes de l'octubre, vam escriure a tots els grups polítics de les Corts d'Aragó perquè almenys al nom de la comarca es fes menció de la nostra realitat matarranyenca. La carta deia:

La constitución de las comarcas de Aragón nos ha marginado y ha dividido nuestra comarca natural del Matarranya. Los pueblos de Faió, Nonasp, Favara y Maella pertenecemos a la Comarca del Matarranya, ya que con esta Comarca compartimos: lengua, tradiciones, costumbres y geografía. A diferencia de la Comarca que nos ha tocado. Con Caspe y Chiprana no compartimos ni lengua, ni tradiciones, ni costumbres ni geografía.

No sabemos si nuestra incorporación se debe a cuestiones políticas, o si es por la división provincial... (Mequinensa es de la provincia de Zaragoza y ha pasado a la Comarca del Baix Cinca) o si es que la Comarca de Caspe quedaría muy pequeña... el caso es que estamos en una Comarca en la que no nos sentimos identificados.

Sabemos que los ayuntamientos están legitimados para decidir a que Comarca quieren que estén nuestros pueblos, pero desde que hace unos años comenzó el proceso de comarcalización, ninguno de nuestros ayuntamientos ha hecho charlas, conferencias o debates públicos para explicar a sus vecinos que son las comarcas, y por supuesto, ningún esfuerzo por saber la opinión de sus habitantes para ver a que Comarca quieren pertenecer. Se han dejado llevar por los hechos consumados.

Sin haber hecho este debate, sabemos que muchas personas no están conformes con la Comarca que se nos ha asignado. Haciendo un debate serio y en profundidad estamos seguros que sería la inmensa mayoría la que no estaría de acuerdo con la Comarca asignada. Se estaría más a favor de crear una nueva comarca con los pueblos del bajo Matarranya.

Con nuestra incorporación a la Comarca de Caspe se incumple lo que dice la Ley 10/1993, de 4 de noviembre de Comarcalización de Aragón ya que en el Preámbulo I dice:

.... La existencia de comarcas en Aragón, en cuanto realidades geográficas, económicas, culturales e históricas con características e intereses comunes, es un hecho que acreditan los vínculos y relaciones entre los municipios de determinadas zonas y en torno a diversas ciudades, y que espontáneamente es sentido por sus poblaciones respectivas como bases comunes de convivencia....

Y en Capítulo I:

Artículo 1.—Naturaleza y fines de la comarca. De conformidad con lo establecido en el artículo 5 del Estatuto de Autonomía de Aragón, los municipios limítrofes vinculados por características e intereses comunes podrán constituirse en comarcas, que gozarán de la condición de entidades locales.

Artículo 4.—Territorio, denominación y capitalidad. El territorio de cada comarca, constituido por el conjunto de los términos de los municipios que la integren, deberá coincidir con los espacios geográficos en que se estructuren las relaciones básicas de la actividad económica y cuya población esté vinculada por características sociales, historia y tradiciones comunes que definen bases peculiares de convivencia.

Y en Capítulo II :

Artículo 6.—Iniciativa de creación. La iniciativa de creación de una comarca podrá adoptarse... Dicha iniciativa deberá basarse en un estudio documentado en que se justifique la creación de la comarca y, en especial, los siguientes extremos:



- a) Denominación.
- b) Municipios que comprende.
- c) Capitalidad.
- d) Relación de funciones y servicios que haya de desempeñar.
- e) Órganos de gobierno y su composición.
- f) Medios económicos.
- g) Existencia de vínculos históricos, económicos, sociales y culturales que configuren la comarca.

¿ Qué documentación se ha aportado para justificar la existencia de vínculos sociales y culturales entre (por ejemplo) Chiprana y Faió ?.

Como creemos que, aún incumpliendo lo indicado en la Ley de Comarcalización, será prácticamente imposible que los pueblos de Faió, Nonasp, Favara y Maella sean de la Comarca del Matarranya, y mucho menos que se acepte la creación de una comarca nueva integrada por los pueblos del bajo Matarranya y como estamos en período de alegaciones al anteproyecto de Ley de creación de la Comarca de Caspe y las Cortes de Aragón deberán de poner el nombre a la Comarca de Caspe ante el desacuerdo que existe entre la población de Caspe y los demás pueblos, agradeceríamos que su Grupo Parlamentario presente y apoye una iniciativa para que al final del nombre que se decida, aparezca la indicación de

/Baix Matarranya.

Al menos de esta manera nos sentiremos menos discriminados y podremos sentirnos un poco identificados con la Comarca que nos ha tocado.

La denominación del nombre de la Comarca que han consensuado los Ayuntamientos de Faió, Nonasp, Favara, Maella y Chiprana (Bajo Aragón Zaragozaño) no nos parece el más adecuado. En primer lugar se presta a confusión. Dentro de esta denominación también se pueden incluir los pueblos de Mequinensa, Escatrón, Quinto, Sástago... todos son del llamado Bajo Aragón y de la provincia de Zaragoza. Y en segundo lugar no nos identifica.

Agradeciendo de antemano que su Grupo se interesará por esta iniciativa, atentamente:

El mes d'octubre vam tindre el disseny de l'escut de Nonasp que ens va fer el senyor Armand de Fluvià i vam escriure una carta a tots els regidors de l'Ajuntament. La carta deia:

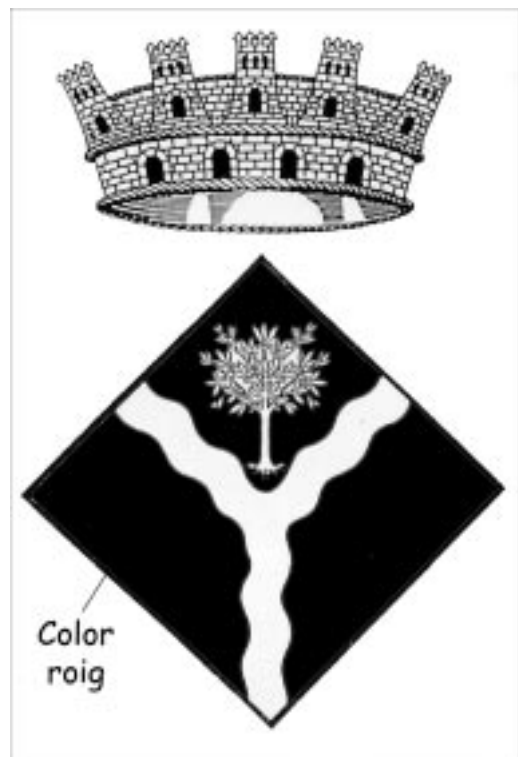
Benvolgut/da regidor/a:

L'Ajuntament de Nonasp va encarregat de fer l'escut de la vila a la Institució Fernando el Catòlico de la D.P.Z.

La nostra associació com que una de les finalitats és la de "la investigació i conservació de patrimoni històrics existents en el terme municipal", va encarregar a l'especialista en heràldica el Sr. Armand de Fluvià que ens dissenyés un escut. Acompanyam una còpia del projecte que ens ha fet.

Pensem que és l'escut que tendrie que representar a la nostra vila. Ja sabem que la Institució Fernando el Catòlico de la D.P.Z. no estarà d'acord amb este escut, però tenim l'exemple en la població de Queretes. L'Ajuntament va adoptar l'escut dissenyat pel Sr. Armand de Fluvià en contra de la recomanació de la Institució Fernando el Catòlico.

És per això que la nostra associació s'adreça a tu per fer possible que este escut sigui l'escut oficial de Nonasp.



Escut de Nonasp dissenyat per Sr. Fluvià

PROJECTE SOBRE L'ESCUT HERÀLDIC DE LA VILA DE

NONASP

L'Ajuntament de la vila de Nonasp (comarca del Baix Matarranya) de la província de Saragossa, Comunitat Autònoma d'Aragó), desitja l'ús oficial d'armes cíviques que el distingeixin i el diferenciïn de les dels altres ens locals aragonesos, d'acord amb la legislació vigent i la normativa heràldica.

L'Associació Amics de Nonasp, amb data de 8 de juliol de 2002, em va sol·licitar que emetés un informe sobre el seu escut cívic i la seva bandera municipal, a tal efecte em va proporcionar tota la documentació que era al seu abast.

Antecedents

Consultades les fonts al meu abast i la documentació aportada per l'Associació Amics de Nonasp, he aplegat les següents referències heràldico-sigil·logràfiques de la vila de Nonasp:

A.- La representació més antiga que hom conserva és a una dovella de la porta de l'antic Ajuntament de la vila. Es tracta d'un escut rectangular quadrilong i apuntat emmarcat per un rudimentari cartutx i que com a únic senyal només té la xifra "1696", que suposo es tracta de l'any en el qual va ésser elaborat. De la part superior de l'escut surt un arbre, que segurament es tracta, per la forma de les fulles, d'una olivera.

B.- Amb posterioritat, i al llarg del segle XX, l'Ajuntament va emprar un segell rodó amb el senyal d'una olivera.

C.- Actualment, l'Ajuntament empra un escut que és una reproducció del de 1696 amb una modificació: la olivera ha estat col·locada dins l'escut.

Consideracions particulars

A.- És evident que el senyal tradicional de la vila és l'olivera. Penso que cal mantenir-la, però també cal que sigui correctament representada: llevant-li la terrassa i representant-la arrencada, o sigui mostrant les arrels, i fruitada.

B.- Per tal que hom no el pugui confondre amb tants d'altres escuts municipals que porten un arbre penso que cal cercar un altre element relacionat amb el municipi. En aquest sentit, penso que seria molt adient representar la confluència del riu Matarranya amb el seu afluent l'Algars. La manera més correcta de representar-ho en heràldica és a base d'una perla onçada

C.- Com que Nonasp és una vila des dels seus orígens, el timbre que li correspon és la corona de vila. Posar-hi una corona reial, com fa la real Acadèmia de la Història, argumentant-ho pel fet que Espanya és un regne, no té cap sentit, perquè aleshores el timbre ja perd la raó de la seva existència: distingir, per exemple, un regne d'un principat, un comte d'un marquès, una ciutat d'una vila.


D.- Pel que fa a la forma de l'escut, l'escut rectangular quadrilong anomenat espanyol (que jo anomeno escut ibèric), serveix molt bé per a l'heràldica estatal o nacional i per a la gentilícia, però pot portar a situacions de confusió. Per aquest motiu, en un congrés que es va reunir a Roma, l'any 1958, hom va recomanar, per a distingir ràpidament un escut cívic dels altres, la forma caironada (en castellà *en losange de ángulos rectos*), tradicional a la Corona d'Aragó.

Per tot això, tenint en compte les consideracions generals i particulars més amunt esmentades, i com a una suggerència, crec que l'escut d'armes de l'Ajuntament de la vila de Nonasp podria ésser organitzat i blasonat de la manera següent:

ARMES

Escut caironat: de gules, una perla onçada d'argent acompanyada al cap d'una olivera d'or fruitada de sable. Per timbre una corona de vila.

Barcelona, 5 de octubre de 2002



Armand de Flavià i Escorsa
conseller heràldic
assessor d'Heràldica i Genealogia de Catalunya
president de la Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia,
Vexil·lologia i Nobiliària
membre corresponent de l'Académie Internationale d'Héraldique i
de la Real Academia Matritense de Heràldica y Genealogía

Al mes de novembre de 2002, vam fer al·legacions a la creació de la nostra comarca.

AL VICEPRESIDENTE DEL GOBIERNO Y
CONSEJERO DE PRESIDENCIA Y RELACIONES INSTITUCIONALES
DEL GOBIERNO DE ARAGON
ZARAGOZA

D. Daniel MAZA PONS, en representació de la Asociación Amics de Nonasp,
DICE:

Que de acuerdo con la Orden 15 de julio de 2002, del Departamento de Presidencia y Relaciones Institucionales, por la que se somete a información pública el anteproyecto de ley de creación de la Comarca de Caspe, quiere hacer constar la siguiente alegación:

Que el nombre para la Comarca consensuado por los Ayuntamientos de Fayón, Nonaspe, Fabara y Maella de Bajo Aragón Zaragozano, no es el más apropiado ya que se presta a confusión. Dentro de esta denominación también se pueden incluir los pueblos de Mequinenza, Escatrón, Quinto, Sástago... todos son del llamado Bajo Aragón y de la provincia de Zaragoza.

Las poblaciones de Fayón, Nonaspe, Fabara y Maella incluidas en la Comarca de Caspe, pertenecen a la comarca natural del Matarraña, ya que con esta comarca comparten lengua, cultura y geografía. Por lo que, para que estas poblaciones se sientan identificadas con el nombre de la comarca, dicho nombre debe de hacer mención a esta realidad.

Por todo lo expuesto,

SOLICITA:

Que al nombre oficial de la Comarca de Caspe, que las Cortes de Aragón decidan, se añada la coletilla de

/Bajo Matarraña.



SOBRE LA COMARCA

Escrit que es va publicar al setmanari «La Comarca» i al «Portal» a l'any 1996:

PER UNA COMARCA DEL BAIX MATARRANYA

Lo dia 4 de novembre de 1993, lo Ple de les Corts d'Aragó va aprovar el Projecte de llei sobre la comarcalització d'Aragó. Després d'uns mesos de donar temps perquè les persones interessades presentessin les al·legacions a la Direcció de Política Interior i d'Administració Local del Govern aragonès, s'ha donat a conèixer la configuració del futur mapa comarcal.

En conèixer-se, los pobles de la Ribagorça han amenaçat de passar-se a Catalunya, si, tal com proposa la Diputació General d'Aragó, se'ls obliga a formar part de la Ribagorça Oriental. Un poc més al sud, los de la Llitera es mostren menys radicals, però tenen enfrontaments per qüestió de la capitalitat, que els uns volen a Tamarit i els altres, a Binèfar. Mentrestant, el Baix Cinca, amb capitalitat a Fraga, ho té bastant clar, després que Mequinensa passarà a integrar-se en aquesta comarca i Peñalba i Valfarta ho faran a Monegros. A l'Alt Matarranya, cinc dels pobles que actualment formen la Mancomunitat estan per la integració al Baix Aragó, que té per capital Alcanyís, mentre que els catorze restants, encapçalats per Vall-de-roures, reivindiquen una comarca pròpia del Matarranya.

Com podem veure, tots los pobles de la Franja intenten agrupar-se en comarques: La Ribagorça, la Llitera, lo Baix Cinca i l'Alt Matarranya, que comparteixen una mateixa identitat (una llengua, una cultura i unes tradicions comunes). Tots llevat dels quatre pobles que formen part del Baix Matarranya: Maella, Favara, Faió i Nonasp, que pareix que estan abocats a pertènixer a la comarca de Casp, vist lo conformisme mostrat per les institucions, associacions i veïns davant del mapa comarcal. Amb tot lo respecte per a les poblacions de la comarca de Casp, pensem que, des de les nostres viles, s'hauria de fer un debat sobre lo que ens convé: si pertànyer a la comarca del Baix Aragó o, com estan fent los pobles de l'Alt Matarranya, hem de reivindicar una comarca pròpia del Baix Matarranya i tots junts posar-nos a treballar per solucionar els problemes de la nostra conca.

Creiem que hauríem de fer aquesta reflexió perquè la divisió comarcal que tan desapercibuda ens ha passat a la majoria dels ciutadans té una gran importància per les competències que a les comarques seran transferides i que, per llei, els corresponen: ordenació del territori, educació, sanitat, urbanisme, protecció civil, medi ambient, patrimoni històric, esports, promoció del turisme, per anomenar les més importants. Per aprofitar-nos de totes aquestes transferències, necessitam tindre un cap comarcal dinàmic, un dinamisme que Casp, davant l'espenta i la proximitat a Alcanyís, dubtem que tinga a l'hora d'exigir unes competències i donar millores als nostres pobles. Si no, haurem, com fins ara, d'espavilar-nos nosaltres sols per poder accedir a serveis essencials i a la millora dels que ja tenim. Perquè qui s'ocuparà, si nosaltres no ho fem,....:

De la regulació del riu Matarranya, per evitar que l'aigua ens vaja a l'Ebre durant l'hivern i ens falti a l'estiu com ara?

De la transformació dels actuals regadius heretats dels àrabs en d'altres de més moderns i econòmicament rendibles (goteig, aspersion...) que ajudon a un millor aprofitament de la poca aigua que tenim?

De la construcció de bones carreteres, tan necessàries a causa de l'augment del trànsit i el pas de camions de gran tonatge que subministren a les granges, que servirien per vertebrar la comarca des de Faió fins a Beseit, sobretot ara que tants dels nostres pobles comencen a descobrir el turisme rural, que en un futur pròxim podria complementar les rendes de la terra i la ramaderia?

Ens ho farà la comarca de Casp?, ens ho han fet fins ara?



Al·legacions a la Llei de la Comarca de Casp, que es van repartir per tots els pobles del Baix Matarranya a l'octubre de 2002:

AL VICEPRESIDENTE DEL GOBIERNO Y
CONSEJERO DE PRESIDENCIA Y RELACIONES INSTITUCIONALES
DEL GOBIERNO DE ARAGON
ZARAGOZA

D./Dña. con D.N.I. número
con domicilio en la calle de

DICE: Que de acuerdo con la Orden 15 de julio de 2002, del Departamento de Presidencia y Relaciones Institucionales, por la que se somete a información pública el anteproyecto de ley de creación de la Comarca de Caspe, quiere hacer constar la siguiente alegación:

El anteproyecto de Ley de creación de la Comarca de Caspe no cumple con lo que indica la Ley 10/1993, de 4 de noviembre de Comarcalización de Aragón. Todos los pueblos que el anteproyecto dice que forman la Comarca de Caspe no poseen vínculos, geografía y cultura comunes y la Ley 10/1993 de Comarcalización de Aragón en el Preámbulo I dice:

.... La existencia de comarcas en Aragón, en cuanto realidades geográficas, económicas, culturales e históricas con características e intereses comunes, es un hecho que acreditan los vínculos y relaciones entre los municipios de determinadas zonas y en torno a diversas ciudades, y que espontáneamente es sentido por sus poblaciones respectivas como bases comunes de convivencia....

Y en el Capítulo I:

Artículo 1.—Naturaleza y fines de la comarca. De conformidad con lo establecido en el artículo 5 del Estatuto de Autonomía de Aragón, los municipios limítrofes vinculados por características e intereses comunes podrán constituirse en comarcas, que gozarán de la condición de entidades locales.

Artículo 4.—Territorio, denominación y capitalidad. El territorio de cada comarca, constituido por el conjunto de los términos de los municipios que la integren, deberá coincidir con los espacios geográficos en que se estructuren las relaciones básicas de la actividad económica y cuya población esté vinculada por características sociales, historia y tradición comunes que definan bases peculiares de convivencia.

Las poblaciones de Fayón, Nonaspe, Fabara y Maella tenemos vínculos comunes tan importantes como: Una misma lengua, una misma cultura y tradiciones y un mismo espacio geográfico (el río Matarranya). Estos vínculos no los compartimos con Caspe y Chiprana.

Por todo lo expuesto,

SOLICITA:

Que se modifique el anteproyecto de Ley de creación de la Comarca de Caspe para que se adapte a las exigencias de la Ley 10/1993 de Comarcalización de Aragón.

Que los pueblos de Fayón, Nonaspe, Fabara y Maella al tener unos vínculos comunes tan importantes que no comparten con los otros pueblos de la Comarca de Caspe salgan de dicha Comarca.

Que se cree una nueva Comarca con los pueblos de Fayón, Nonaspe, Fabara y Maella.

En a de octubre de 2002



Editorial de la revista Temps de Franja al número 21:

LA COMARCALITZACIÓ DE LA FRANJA

S'està acabant de fer la divisió comarcal d'Aragó. Per a les comarques de la Franja esta comarcalització ha set un nou pas per treure'ns la nostra identitat, de dividir-nos, de dissoldre'ns amb altres pobles de parla castellana.

La Llei 10/1993, de 4 de novembre de Comarcalització d'Aragó al Preàmbul I diu:

... La existencia de comarcas en Aragón, en cuanto realidades geográficas, económicas, culturales e históricas con características e intereses comunes, es un hecho que acreditan los vínculos y relaciones entre los municipios de determinadas zonas y en torno a diversas ciudades, y que espontáneamente es sentido por sus poblaciones respectivas como bases comunes de convivencia....

I al Capítol I:

Artículo 1.—Naturaleza y fines de la comarca. De conformidad con lo establecido en el artículo 5 del Estatuto de Autonomía de Aragón, los municipios limítrofes vinculados por características e intereses comunes podrán constituirse en comarcas, que gozarán de la condición de entidades locales.

Artículo 4.—Territorio, denominación y capitalidad. El territorio de cada comarca, constituido por el conjunto de los términos de los municipios que la integren, deberá coincidir con los espacios geográficos en que se estructuren las relaciones básicas de la actividad económica y cuya población esté vinculada por características sociales, historia y tradiciones comunes que definan bases peculiares de convivencia.

I al Capítol II :

Artículo 6.—Iniciativa de creación. La iniciativa de creación de una comarca podrá adoptarse... Dicha iniciativa deberá basarse en un estudio documentado en que se justifique la creación de la comarca y, en especial, los siguientes extremos:

... g) Existencia de vínculos históricos, económicos, sociales y culturales que configuren la comarca....

Fent cas als criteris que diu la llei, una de les característiques per a definir la composició dels pobles de cada comarca, hauria d'haver set la llengua. O la llengua no és un fet diferencial prou important?. Es veu que per als nostres dirigents no ho és. L'única comarca que és tota catalanoparlant és la del Matarranya.

Un fet que clama el cel, és la situació dels pobles del Baix Matarranya. No tant sol no han mirat la llengua d'aquets pobles, no han fet cas ni als vïnculs geogràfics !. Faió, Nonasp, Favara i Maella són pobles vinculats (com a mínim) per la llengua i la geografia (el riu Matarranya), els han separat de la Comarca del Matarranya i els han ficat a la Comarca de Casp. Què documentació s'haurà aportat per a justificar "La existencia de vínculos históricos, económicos, sociales y culturales que configuren la comarca...." entre, per exemple Faió i Chiprana ?.

L'important és dividir, dissoldre... Què ens tenen por?. Que poc coneixen els nostres dirigents a la gent de la Franja.

Sol ens queda l'esperança que al pas del temps, quan augmento la cultura i la sensibilitat vers les nostres comarques, es puguin fer canvis i cada poble canviï a la comarca que li correspon.

Escrit que es va repartir per totes les cases del Baix Matarranya, a l'abril de 2003:

POR UNA COMARCA DEL BAJO MATARRAÑA

Ya que los actuales representantes municipales se han dejado llevar por los hechos consumados y no nos han conseguido una comarca propia, en las próximas elecciones municipales, VOTA las listas electorales que defiendan y que aseguren que harán todo lo posible para crear una comarca del Bajo Matarraña. Esta posibilidad está regulada en la Ley de Comarcalización.

Y si en tu población no hay ninguna lista electoral que lleve este tema en su programa, como



señal de protesta vota en blanco.

Una Comarca del Bajo Matarraña (Maella, Fabara, Nonaspe y Fayón) tendría una población de 4.745 personas, por debajo de nosotros aún estarían las Comarcas de Albarracín con 4.587 personas y la del Maestrazgo con 2.500 personas.

¿Por qué una Comarca del Bajo Matarraña?

En primer lugar, el Consejo Comarcal estaría formado por concejales de nuestros pueblos. Por ello, los fondos que nos corresponderían como comarca, estarían administrados por personas del Bajo Matarraña. Recuerda el reparto de los fondos comarcales del año 2002, estuvimos a un paso de perder este dinero ya que Caspe quería cambiar el sistema de reparto que se había consensuado (de esta manera Caspe se llevaba casi todo el dinero). Como para distribuir estos fondos tenía que haber un consenso de todos los pueblos, al final se repartió de una manera más o menos acorde a todos. Pero esto ya no volverá a pasar. El Consejo Comarcal estará formado mayoritariamente por concejales de Caspe... se hará una votación y ganará la mayoría.

Si cuando se estaba formando la Comarca “nuestra capital de Comarca” (que nos tendría que mimar), nos trató de esta manera, ¿ qué será ahora que son la capital de Comarca ?.

Hasta ahora la administración de la Comarca se ha llevado desde Maella, ya que Caspe renunció a llevarla. Pero cuando a la Comarca se le dote de presupuesto...ya no renunciarán a llevar la administración, a ser la capital de la Comarca... se invertirá una importante partida de dinero de toda la Comarca a arreglar algún edificio de Caspe para la sede comarcal...

Pronto empezarán a llegar competencias a la Comarca. Teniendo una mayoría del Consejo Comarcal formado por concejales de Caspe,

¿ Se potenciará el turismo en el Bajo Matarraña ?, o ¿ se irá todo el dinero y esfuerzos a promocionar el Mar de Aragón ?.

¿ Se arreglarán carreteras como Maella-Mazaleón, Maella-Mequinzenza, Nonaspe-Fayón ? o ¿ se irán los esfuerzos en la carretera nacional 211 de Caspe-Mequinzenza, que hace más de 50 años que está proyectada y presupuestada y aún no está acabada ?.

¿ Se preocuparán por la agricultura, la sanidad, la cultura o el patrimonio del Bajo Matarraña?.

PARA QUE NOSOTROS PODAMOS DECIDIR EL DESARROLLO DE NUESTROS PUEBLOS,
EN LAS PRÓXIMAS ELECCIONES MUNICIPALES
VOTA A LAS LISTAS ELECTORALES
QUE GARANTICEN UNA COMARCA DEL BAJO MATARRAÑA

Part d'un escrit a «Heraldo de Aragón» del 1 de juny de 2003:

...La lengua está considerada como un elemento de identidad de los diferentes pueblos y culturas. Baste recordar al lingüista y escritor J.R.R. Tolkien en El Señor de los Anillos, para diferenciar las diferentes razas o culturas tanto de los Elfos, Enanos, los Hombres del Norte, etc., creó para cada una de estas razas o culturas un idioma diferente.

La Ley de Comarcalización de Aragón dice que para crear una comarca tiene que existir entre los municipios de una misma comarca “... vínculos y relaciones...características e intereses comunes...” entonces, ¿ Porqué la lengua no fue un elemento determinante para la creación de las comarcas de la Franja ?, ¿ Porqué se mezclaron poblaciones con diferente lengua ?. ¿ Porqué la comarca natural del Matarranya se partió en dos y se dio una parte a Caspe ?, ¿ Qué vínculos culturales existen entre Fayón y Chiprana ?...



LA NOSTRA COMARCA?

Hasta la llegada del ferrocarril a nuestra población igual que los demás pueblos del Matarranya, Nonasp, comerciaba los excedentes de las cosechas con Tortosa, por medio de los arrieros (*traginers*), aún se recuerda aquí a *l'oncle Colàstico*, que con sus reatas de mulas realizaba este comercio, siguiendo la ruta de la Vall d'en Quadret, Vall de Batea, Batea, Gandesa y Tortosa.

Con la llegada del ferrocarril el año 1893, éste comercio se fue canalizando hacia Reus y Móra d'Ebre principalmente, donde *l'oncle Obreret* y *l'oncle Mensiana*, que compraban almendras y otros productos los enviaban a estas poblaciones por tren. Igualmente, cazadores profesionales como *l'oncle Julio* y *l'oncle Santiago Franc* (Pablo), enviaban la caza hacia Reus, por éste mismo medio. Desde allí, nos llegaban también a las tiendas, los comestibles y ultramarinos, además de productos para la casa y los aperos para la agricultura. De Móra venían los materiales para la construcción y a ésta misma población íbamos a visitarnos a las clínicas "Savé" de Móra la Nova y la "Borràs" a Móra d'Ebre, a las que muchas familias estaban abonadas.

De las poblaciones de la ribera del Ebro, venían a la fonda de la calle Portal Nou, la "Tía Asconera" de Ascó que vendía cántaros, botijos tinajas y otras piezas de cerámica. «Lo Sarié» del Pinell, que anunciaba su mercancía por las calles al grito de "Porto sàries, cabaços i bufadors". La zapatera de Móra, con toda clase alpargatas y albarcas, por citar algunos personajes de la época. Famoso fue también *l'oncle Vicent* de la misma población, que vendía ropa «al carrer Major» y se alojaba en la fonda de la tía Carmen, en la misma calle.

El ferrocarril, también abrió nuevos horizontes a nuestros abuelos que cuando nuestro río Matarranya se quedaba seco. La lluvia no acudía, instalándose en la comarca durante meses la sequía, arruinando las cosechas de cereal, viña y aceituna. Los hombres de nuestro pueblo marchaba a buscar el sustento en las masías de los alrededores de Barcelona y las mujeres a servir en las casas de la boyante burguesía barcelonesa, donde encontraron novios de Favara, Massalió y otras poblaciones de nuestro entorno, que habían emprendido el mismo camino.

También el pescado durante muchos años, venía de Cambrils, lo vendían: la *tia Remunda*, esposa de *l'oncle Joaquín Barberán*, la *tia Rosa l'Esquiladora* y la *tia Angeleta*.

Cada semana durante los años cincuenta y sesenta, *l'oncle Luis Freixa* y *Manuel Ráfales* (Coso), cogían el tren correo en la estación de Nonasp. Acudían al mercado de Reus, para ofrecer el vino y el aceite de la bodega y molino particular uno y de la Cooperativa de San Miguel el otro, a los posibles compradores.

El fútbol, durante estos años lo organizaba *Luís Freixa*, con la participación de los equipos del Batea, Pinell, Gandesa, Bot, Favara, Faió, entre otros pueblos, que en mi opinión pueden considerarse nuestra comarca natural.

Y así, llegamos a nuestros días, en que aún seguimos comiendo la verdura de Tortosa, que traen para las tiendas *Ramón Andreu* y *Manuel Sánchez*. De Fraga, nos viene la casi totalidad de los materiales de construcción, desde que fue posible traerlo con los camiones de *l'oncle Mingo* y *l'oncle Pere*, allá por los lejanos cincuenta. Mientras que de Lleida, llegan muchos camiones de piensos para las granjas, ubicadas en nuestro término municipal.

Comerciamos igualmente con Alcañiz, donde cada día se están comprando más automóviles y también en esta ciudad tenemos el Hospital, centro al que cada día acudimos con más frecuencia, en caso de precisar de asistencia sanitaria.

Hasta aquí un pequeño resumen de lo que a mi parecer ha sido nuestra realidad durante este tiempo, en el que nuestra relación con la futura capital comarcal, se ha limitado a las visitas a los juzgados, en caso de juicios o para hacer alguna gestión en el registro, la visita al dentista y poco más que no sea alguna compra ocasional, aprovechando el viaje.

De Caspe, que ha vivido y creo sigue viviendo de espaldas a nuestros pueblos, durante este tiempo, hemos recibido la puntual visita del cobrador de la contribución (*consumero*). Alguno en la posguerra, de infeliz recuerdo, por su pertinaz afán recaudatorio, que lo llevaba acompañado de la Guardia Civil

a embargar, en nuestros domicilios desde una radio, hasta un saco de judías. De Caspe, también nos han traído el suministro del butano, de bebidas, o en pequeña escala de comestibles.

Por todo ello, y porque no vemos ningún futuro a esta Comarca de Caspe, un grupo de personas desde el primer momento optamos por recurrir presentando alegaciones y reivindicar a la vez, una gran Comarca del Matarranya, que vertebrara nuestras poblaciones desde Faió hasta Beceit y si ello no fuera posible otra más reducida del Baix Matarranya, formada por los pueblos de Faió, Favara, Maella y Nonasp. Pueblos con los que si compartimos historia, costumbres y tradiciones, así como una lengua común. Y como podemos comprobar por las riadas del río Matarranya, una misma geografía.

Finalmente para acabar, dejo a la consideración de los lectores la opinión que a nuestros ayuntamientos les merece la Comarca de la que vamos a formar parte, (extracto de las alegaciones al anteproyecto de Ley de Creación de la Comarca de Caspe presentadas por los ayuntamientos de Faió, Nonasp y Maella):

«Los habitantes de nuestras poblaciones nos reprochan a los alcaldes referidos la falta de atención y nuestra ingenuidad al pensar que las inercias históricas podían cambiar y son ellos los que, en modo alguno, aceptan ser denominados como recoge este anteproyecto.» (Se refiere a la denominación de “Caspe- Bajo Aragón”, aprobada en Sesión del 5 de diciembre del 2001, por el Ayuntamiento de Caspe, en detrimento del acuerdo alcanzado anteriormente por todos los ayuntamientos de la denominación de “Bajo Aragón Zaragoza”. Después de renunciar los ayuntamientos de Nonasp, Favara, Maella y Faió al nombre de “Baix Matarranya”, con el fin de llegar a un consenso). Y sigue: *«La gestión de Caspe hasta la fecha no es modelo de aglutinación, concordia, progreso o desarrollo, antes al contrario, su ejercicio de cabecera de Comarca la ha reducido, enfrentado y empobrecido. La convicción generalizada es que Caspe digiere los recursos otorgados a la Comarca, sin desarrollo propio aparente, empobreciendo a los municipios a su alrededor».*

Daniel Maza



L'equip del Nonasp, el 24 d'agost de l'any 1949, va jugar contra l'Atlètic de Móra la Nova, amb el resultat de 2-3 a favor del Nonasp. Foto deixada per Josefina Llop Turlan



Mapa d' Abraham Cresques 1375